

Andere gebouwen waar de Stichting thans aandacht aan besteedt zijn het *tuinkoepeltje van de Grote Kerk* aan de Kerkbrink, het *Perkhuis* aan de 's-Gravelandseweg 41, het *pand van Hamel* (Rijksmonument) aan de Groest, het opgeslagen Rijksmonument *Zeedijk 27* en een *houten koetshuis* aan de Witte Kruislaan.

Nadere informatie over de Stichting kan altijd worden verkregen bij haar secretaris Mr. R.J.W.J. Meyer, Karel Doormanlaan 56, Bussum (02159-14729) of bij het bestuurslid F. Renou, Nieuwe Bussumerweg 83a te Huizen (02152-58601).

terugblik

CURSUS- EN VRIJETIJDSMARKT IN "DE VAART"

Evenals vorig jaar heeft de Hilversumse Historische Kring zich aan het begin van het nieuwe seizoen '82-'83 op zaterdag 11 en zondag 12 september j.l. gepresenteerd op bovengenoemde markt, welke in het culturele centrum "De Vaart" werd gehouden.

De vele kraampjes mochten zich deze twee dagen in een grote belangstelling verheugen, en velen lieten zich met interesse voorlichten over werk en doelstellingen van de diverse clubs en verenigingen.

Ook *Albertus Perk*, ditmaal in hoofdzaak de aandacht vestigende op de verwaarlozing van Hilversums eerste,

bijna twee eeuwen oude begraafplaats aan de Oude Torenstraat, deelde volop in deze belangstelling, hetwelk resulteerde in de aanwinst van enkele nieuwe leden.

Het bestuur dankt die leden, die zich een gedeelte van hun vrije weekend beschikbaar hadden gesteld voor de opbouw van, en het informatie geven in onze stand. Speciale dank aan Mevrouw Westermann-van der Steen voor het fraaie door haar gemaakte kleed, waarop op kunstzinnige wijze de naam *Albertus Perk* was aangebracht. Deze aanwinst, die eerst onze stand had opgefleurd, zal in het vervolg op de maandelijkse ledenavond onze presentatietafel sieren.

G.A.Th.J.Meijer

LEDENAVOND OP 22 SEPTEMBER 1982

Op deze eerste avond van het nieuwe seizoen '82-83, werd na opening en mededelingen, door de voorzitter Mevrouw Drs. W. Verdegaal-Ruhe het woord gericht tot ons bestuurslid de Heer J. de Birk, die wegens studieredenen zijn functie moest beeindigen.

Voor het vele en tijdrovende werk dat hij voor onze Kring heeft gedaan, o.m. om van het simpele mededelingenblaadje een in een keurig jasje gestoken, van diverse rubrieken voorzien eigen verenigingsorgaan te

maken en te redigeren, werd hem de dank en waardering van bestuur en leden gebracht en met een boekenbon onderstreept.

Met een kort woord dankte de Heer De Birk voor de prettige samenwerking waardoor dit alles tot stand had kunnen komen, en wenste zijn opvolgster Mevrouw Drs. L. J. Westermann-van der Steen alle succes met het overnemen van zijn bestuursfunctie.

Hierna was het woord aan de Heer *J.V.M. Out* met als onderwerp *De Geschiedenis van Eemnes*. In deze lezing, die met grote interesse door de aanwezigen werd gevolgd, bleek de Heer Out een boeiend en enthousiast verteller te zijn.

Aan de hand van een overzichtelijke kaart, werd de historie van de beide Eemnessen (binnen- en buiten) door hem duidelijk beschreven en uitgelegd, waarbij ook de relatie met het Gooi ter sprake werd gebracht.

Met het tonen van een tachtigtal dia's, nam de Heer Out ons na de pauze mee naar Eemnes, en voerde ons, daarbij veel vertellend, langs de Wakkerendijk en de Meentweg met de mooie, voor deze streek zo karakteristieke boerderijen en behuizingen. Met het laten zien van nog enige mooie gezichten op het wijdse land dat Eemnes ook nog rijk is - en hopelijk rijk blijft! - kwam het einde van deze interessante avond, waarmede de Hilversumse Historische Kring het nieuwe seizoen opende.

G.A.Th.J.Meijer

Op deze ledenavond hield de Heer *E.E. van Mensch* voor een "uitverkocht huis" een bijzonder boeiende causerie over de *Boerderijen in Hilversum*. De voordracht werd begeleid door een groot aantal dia's die door twee projectoren tegelijk op twee schermen werden getoond, waardoor kijkers en toehoorders interessante vergelijkingsmogelijkheden werden geboden.

In het eerste deel van zijn lezing ging de Heer Van Mensch in op de eigensoortige vormen en constructies die de boerenbehuizingen van oudsher hadden en die per landstreek duidelijk herkenbare boerderij-typen deden ontstaan. Zo kwam hij tot een vijftal hoofdgroepen, t.w. de hallehuizen (in het midden en oosten van het land, zo ook in 't Gooi), de dwarshuizen (in het zuidoosten), de stolpen of stolpboerderijen (in het noorden en noordwesten) en tenslotte de Zeeuwse en Vlaamse schuren in het zuidwesten van het land en de carré-boerderijen in Limburg.

Boerderijen van het driebeukige hallehuis-type kwamen in Hilversum in vorige eeuwen veel voor. Deze boerderijen, ook wel eens genoemd als het Saksische boerderij-type, worden gekenmerkt door een grote middenbeuk als deel en werkruimte. De twee zijbeuken werden benut als stallen, en als opslag voor gereedschap. Het voordeel diende als woonhuis. Het dak was met riet be-

dekt, de zijmuren waren laag, en ter hoogte van de inrijkant aan de lange zijde was het dak opgegolfd om de hooiwagens naar binnen te rijden door de dubbele "baanderdeuren". Het hooi werd opgetast op de zolder boven de deel.

Vele oude boerderijen in het centrum van Hilversum zijn in de loop van de jaren gesloopt om plaats te maken voor winkels en woonhuizen, en andere boerenwoningen werden zodanig verbouwd of ingebouwd dat zij thans nauwelijks meer herkenbaar zijn.

Dia's en schetsen werden vertoond van de boerderij van Cobus van Putten - afgebroken in 1911 - op de plaats waar nu het Casino-theater bij het Langgewenscht staat. In 1968 werd de oudste boerderij van Hilversum, die eveneens aan het Langgewenscht stond, gesloopt. Deze was eigendom van het geslacht Brouwer. Schetstekeningen van deze karakteristieke boerderij, van de hand van Saskia Boekschoten, waren voor de aanwezigen ter inzage. Dan waren er nog boerderijen in de Langestraat (boerderij van Jan Glazemaker ofwel "dikke Jan-van-Teussie"), en er tegenover een boerderij, waarin de vrachtrijder Rog woonde. Ook werden dia's getoond van een boerderij (met grote schuur) aan de Alb. Perkstraat.

Wellicht is het onderwerp van deze avond voor enkele leden een goede aanleiding geworden om met camera en tekenstift in Hilversum en omgeving nog eens wat

boerderijgebouwen vast te leggen en daarbij de oorsprong en sociale historie te trachten te achterhalen.

L i t e r a t u u r

Artikelen in "Wij in Hilversum"

"Kijk op Boerderijen" door S.J.v.d.Molen (Elsevier)

"Boerderijen", een brochure van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in Zeist (1977).

"Het Boerenhuis in Nederland", Triangelreeks-Boeken-centrum Den Haag.

In Arnhem is het sekretariaat gevestigd van de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek (Schelmseweg 89). Deze stichting gaf al verschillende publicaties uit.

Op hetzelfde adres is gevestigd het Nederlands Openluchtmuseum, waar vele oude boerderijen, uit alle delen van het land, te vinden zijn. Het museum beschikt ook over een grote bibliotheek met vele boeken over boerderijbouw.

P. Timmer

LEDENAVOND OP 24 NOVEMBER 1982

Op deze - goed bezochte - avond sprak voor ons Drs. *L.C.Stilma* over *Kinderarbeid in Hilversum*. Op de vraag hoe men tot een zo gespecialiseerd onderwerp komt, had de spreker twee antwoorden: in de eerste plaats was daar de informatie van oude Hilversummers over toe-

standen in de vorige eeuw, en ten tweede ontmoette de Heer Stilma, bij bronnenonderzoek naar het onderwijs in de vorige eeuw hetzelfde fenomeen, de meeste kinderen gingen vroeger niet naar de lagere school, doch waren gedwongen om te gaan werken.

Teneinde enige systematiek in de materie aan te brengen, werd de volgende driedeling aangehouden:

1. het gaat om kinderen
2. het gaat om (fabrieks)arbeid
3. het speelt zich af in Hilversum.

Welke visie hadden onze voorvaders op het kind? Was het inferieur, gelijkwaardig of zelfs superieur t.a.v. de volwassene? In de Middeleeuwen tot omstreeks de tweede helft van de 18de eeuw zag men het kind als een volwassene in zakformaat. Kleding, strafmaat bij rechtspraak, in dit alles verschilde het kind niet. Met de komst van de denkbeelden van Rousseau veranderde dit beeld: kinderen behoorden een aparte kinderwereld te hebben, een wereld, afgeschermd van de wrede volwassenmaatschappij. Een visie die in de 19de eeuw steeds meer furore zou maken, echter niet voor alle lagen van de bevolking! De reden van deze beperking was de sociaal-economische situatie van de vorige eeuw. Door de economische malaise, mede ontstaan door de Franse overheersing, was de staatskas bijna leeg, de afzetmarkt in de koloniën drastisch verminderd, terwijl het protectionisme hoogtij vierde. Al deze factoren waren

kennelijk aanleiding om kinderen in het arbeidsproces op te nemen in dit vroeg-kapitalistische tijdperk in ons land.

De auteur Cremer was een der eersten die alarm sloeg. In zijn novelle "Fabriekskinderen" stelde hij de erbarmelijke situatie in Leiden aan de kaak. Kinderen werkten daar van 's morgens zes tot 's avonds tien uur. Terwille van de concurrentie, is zijn slotsom.

Onder de geruchtmakende kop "Slavernij in Nederland" protesteerde ook een onderwijzer uit Moordrecht tegen de wantoestanden (in de lijnbaan). Kinderen bleven van onderwijs verstoken en waren 's Zondags te moe om naar de kerk te gaan. Ook hier worden weer de lange werktijden genoemd: in de zomer van 's morgens vijf tot 's avonds acht uur. Genoegzaam bekend zijn voorts de toestanden in de textielindustrie te Enschede. De textielindustrie was echter niet de enige boosdoener, ook in de steenbakkerijen, b.v. in Utrecht werkten kinderen onder erbarmelijke omstandigheden.

De situatie in Hilversum tenslotte moet wel een absoluut dieptepunt geweest zijn. Men leze het bekende boek van Brugmans: "De arbeidende klasse in Nederland in de 19de eeuw, 1830-1870". We citeren: "*de Staatscommissie, die uitvoerige gegevens verzamelde omtrent de leeftijd, waarop de arbeiders met fabrieksarbeid waren*

aangevangen, vermeldt nergens jongere leeftijden dan te Hilversum" (p.104).

Uit een aantal bronnen kwamen de volgende gegevens naar voren:

- vanaf het vijfde jaar gingen de kinderen na de bewaarschool op de Groest of aan het Noordse Bosje aan het werk;
- de kinderen werkten van 's morgens vroeg (5 uur) tot 's avonds laat (10 uur);
- de zuigelingensterfte was zeer groot, mede door de slechte voedingsgewoonten en de afkeer van borstvoeding onder de Hilversumse vrouwen;
- de kinderen liet men de volgende werkzaamheden verrichten: spoelder, spinner, kaarder, twerner, streepwever en bij voldoende bekwaamheid zwartwever (karpotten e.d.).

Dat de opvoeding van de jeugd veel te wensen over liet, daarover spreken verscheidene schrijvers (Van Hengel, Coronel) hun zorg uit. Dronkenschap, bedelarij, slapte bij de politie, ontucht, te vroeg c.q. onbezonnen gesloten huwelijken, gekonkel onder de vrouwen, een niet tot ontwikkeling gekomen zedelijke, godsdienstige en verstandelijke vorming, kortom een scala van veelsoortige factoren wordt geïnventariseerd. Echter, goede raad is duur. Men probeert het met z.g. gedwongen nering, d.w.z. in plaats van loon ontvangen de werknemers bonnen die recht geven op kleding, voeding e.d. en een klein bedrag in geld. Zo heeft de winkelstand een bepaalde omzet gegarandeerd, het voedingspatroon

wordt enigszins genormaliseerd en niet al het geld wordt aan jenever uitgegeven.

In de loop van de 19de eeuw komt er langzamerhand meer fundamentele kritiek op de kinderarbeid. Parlementaire enquêtes zijn daarvan een illustratie. De sociaal bewogen liberaal Van Houten maakte met zijn befaamde "initiatiefwet Van Houten" een begin met de beeindiging van deze kinderarbeid. Het was echter slechts een pover begin: onder de twaalf jaar geen arbeid, veld- en huisarbeid uitgezonderd, terwijl een effectieve controle echterwege bleef. Een algemene invoering van de leerplicht zou echter nog een kwart eeuw op zich laten wachten. Echter, er werd in het parlement over de kinderarbeid als maatschappelijk verschijnsel gesproken, en de misstanden kwamen publiekelijk ter sprake. Toch bleef de Hilversumse jeugd nog lang "gewoon" aan het werk.

Aan het einde van zijn boeiende voordracht, die opgeluisterd werd door een aantal dia's, uit welke o.m. bleek dat de zojuist beschreven verbijsterende toestanden in de Derde Wereld nog steeds bestaan (steenbakkerijen in Zuid-Amerika), vroeg de spreker zich af wat men anno 1982 nu met deze informatie aan moet? Bieden we de jeugd van tegenwoordig voldoende ruimte teneinde aan hun vorming tegemoet te komen? Een maatschappij waar geen werk meer voor ze is? De toehoorders kwamen er ook niet uit, evenmin als

uit de vraag waarom de toestanden in Hilversum nu juist zo erbarmelijk waren. Er werden verscheidene suggesties gedaan, maar de spreker had het blijkbaar zelf ook allemaal al eens bedacht. Wellicht dat verder onderzoek hier meer licht op zal werpen. Met duidelijke spijt moest de vice-voorzitter, die de vergadering leidde, wegens het vergevorderde uur een einde maken aan de discussie.

L.J.Westermann (samen-
vatting manuscript drs.
Stilma).

geknipt voor u

door

Uit: Han Put

Gooi- en Eemlander

- 5 mei : Stichting "Pas Op" ontfermt zich over pandje Laanstraat van dezelfde naam. Het pandje zal steen voor steen worden afgebroken en later ergens anders weer worden opgebouwd. Het artikel gaat voorts over andere historische panden, die de Stichting wil proberen te bewaren door ze aan te kopen.
- 7 mei : In aansluiting op het vorige artikel wordt vermeld dat burgemeester V.d.Sluis de eerste steen weghakte uit het pandje "Pas Op".
- 8 mei : Er is een plan gelanceerd om van het stationsgebouw een historisch museum te maken. dan zou er o.m. ook een definitieve plaats gevonden zijn voor de 42 meter lange schildering die Eppo Doeve in 1971 maakte van de 1000 jarige Erfgooiersgeschiedenis.

- 12 mei : De Stichting Menno van Coehoorn bestaat 50 jaar. Prins Bernhard woonde de officiële viering bij en kreeg het allereerste exemplaar van het boek "Vier eeuwen vestingbouw in Nederland".
- 18 mei : De kwestie station Hilversum stond centraal bij de eerste verkiezingsbijeenkomsten.
- 25 mei : De commissie voor ruimtelijke ordening en volkshuisvesting is weinig enthousiast voor de verplaatsing van "Pas Op" en volgens hun advies moet dit pandje voorlopig worden opgeslagen.
- 26 mei : Het bezoek aan het vestingmuseum in Naarden nam in 1981 af. Wel kwamen er meer buitenlandse bezoekers.
- 3 juni : Een artikel over de tuin van "Sypestein", waarin tijdelijk een beeldenexpositie was.
- 4 juni : Een artikel over de N.H.Kerk te Muiderberg, waarin de aandacht wordt gevestigd op het boekje "De Kerk in Muiderberg" t.g.v. de Kerkepad-dagen van de NCRV.
Tevens artikel over het station in Hilversum, waarin staat dat het op de monumentenlijst moet komen. Het nieuwe bouwplan vindt het college van B.en W. onaanvaardbaar.
- 11 juni : In Naarden willen tegenstanders van het nieuwe stadskantoor dat de bouw hiervan 6 maanden wordt opgeschort.
In dezelfde editie het initiatief van Stad en Lande Stichting om jaarlijks een prijs toe te kennen aan een ieder die zich verdienstelijk heeft gemaakt "in relatie tot de historie en de traditie van het Erfgooierschap". De beloning komt uit het hiertoe opgerichte "Emil Ludenfonds".
- 18 juni : Een artikel over de Chr.Geref. Kerk die op 25 juni 75 jaar bestaat.
- 19 juni : B.en W. willen Hilversums stationsgebouw op de gemeentelijke monumentenlijst plaatsen,

- tenzij de NS met een aanvaardbaar bouwplan komen voor een nieuw stationsgebouw.
- 22 juni : Raad Naarden schort bouw stadskantoor niet op.
- 26 juni : Een artikel over de schilder Heyenbrock die o.a. medeoprichter was van het Gooisch Museum.
- 1 juli : Het is niet zeker dat de Raad steun geeft voor plan behoud Stationsgebouw.
In dezelfde editie: er is een folder verkrijgbaar op het Raadhuis of in het informatiecentrum a.d.Kerkbrink, waarin twee speciale "Dudokroutes".
- 7 juli : De welstandscommissie heeft nieuwe schetsen van het stationsgebouw ter beoordeling gekregen.Er is nog geen definitief standpunt.
- 16 juli : Er is een handtekeningen-actie voor behoud van Zonnestraal door het personeel gestart.
- 5 aug. : In de zomermaanden zijn er rondleidingen in de Oud-Katholieke Kerk.
In dezelfde editie:Geologisch Museum Hofland heeft ruimtegebrek, bibliotheek staat bij de secretaris thuis. Het artikel gaat verder in op de collectie van het museum.
- 6 aug. : In Bussum zal de Raad op 20 aug. een Monumentencommissie benoemen.
- 9 aug. : Volgens Prof.Blok op een conferentie over leven en werk van Ludgerus stichtte Ludgerus kerk niet in Muiderberg.
- 12 aug. : Raad Hilversum heeft nog geen beslissing genomen over sloop of behoud stationsgebouw.
- 14 aug. : Hist. Kring Huizen krijgt voor het eerst geen subsidie en gaat daarom een onzekere toekomst tegemoet.
- 21 aug. : Comité "Oud Muiderberg" belegde een studieconferentie over Liudger (Ludgerus) waarover in deze editie een pagina-groot artikel.
- 25 aug. : Aanvulling van comité "Oud Muiderberg" op artikel 21 aug.

- 27 aug. : Monumentenboek over Laren dreigt onvolledig te worden.
- 7 sept. : De 4de vrijetijdsmarkt, waaraan ook onze vereniging deelneemt.
- 8 sept. : TVE blijft vechten voor streekarchief. In dezelfde editie: "Goois Stoom". De Gooische Stoomtram rijdt op het museumlijntje Hoorn-Medemblik.
- 9 sept. : Een artikel over de 90-jarige St.Vituskerk.
- 11 sept. : Een artikel over landgoed "Oud-Crailoo".
- 13 sept. : Duizenden bezochten de vrijetijdsmarkt.
- 14 sept. : Feestelijk lustrum Hist.Kring Loosdrecht.
- 22 sept. : Wederopbouw "Pas Op" kost f 200.000,-. Stichting Pas Op maakt begin inzamelingsactie.
- 4 okt. : Vrienden van 't Gooi en TVE gaan samenwerken. In dezelfde editie: honderden bezoekers op open dag Hist. Kring 's-Graveland.
- 15 okt. : Een artikel over echtpaar De Lange wegens 65-jarig huwelijksjubileum. In dezelfde editie: verhuizer De Jong verhuisd, met foto van zijn oude behuizing, welke foto is gemaakt rond de eeuwwisseling.
- 22 okt. : In Bouwcentrum Rotterdam komt een expositie "Duiker, architect van een nieuwe tijd". Duiker was bouwer van "Zonnestraal" en "Gooiland". De expositie is van 12 nov. '82 tot 2 jan. '83.
- 6 nov. : Pagina-groot artikel over het 50-jarig Gooisch Natuurreservaat.

Gooi- en Eembode:

- 19 mei : In Blaricum is een historische kring opgericht.
- 3 juni : Een artikel over het ontstaan van de buitenplaatsen langs de Vecht. In dezelfde editie: Monumentenzorg scoort hoog.

- 23 aug. : Uitgebreid artikel over viering 2de
lustrum Hist. Kring Loosdrecht.
- 2 sept. : Natuurmonumenten organiseren "Week
van het Landschap".
- 30 sept. : Historie G. van Amstelstraat.
In dezelve editie: Goois Natuurreser-
vaat 50 jaar.

Woonbode:

- 7 mei : Groot artikel over Stichting "Pas Op".
- 15 juli : Dudokstichting wil uitgangspunten in
beleidsprogramma van Hilversum zien.
- 10 sept. : Stichting "Pas Op" verkoopt woninkje
steen voor steen.

Goois Weekblad:

- 13 mei : Aankondiging open dag Stichting TVE.
- 6 juni : Verslag open dag TVE.

HIK:

- 16 juli : Een voorstel aan de Gem.Raad geld
beschikbaar te stellen voor afbraak en
opbouw stationsgebouw in historisch
kwartier.
- 3 sept. : Een artikeltje over schoorstenen op ge-
bouwen. Een eeuw geleden bekommerden
architecten zich niet om schoorstenen.
- 29 okt. : Een artikel over "hoe schoon" en "hoe
verontreinigd" was Hilversum.

